

PRANJE NOVCA

PRETHODNO SAOPŠTENJE

UDK 343.53:336.741.1(497.6RS)

DOI 10.7251/DEFSR5122069L

COBISS.RS-ID 136160769

Mr Jadranka Lalić Stojanović¹

Doc. dr Suzana Ubiparipović²

Apstrakt: Pranje novca je proces prebacivanja nelegalno stečenog novca u legalne finansijske tokove. Autori u radu analiziraju zakonsku inkriminaciju pranja novca u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske, faze pranja novca, kao i metode odnosno postupak pranja novca kod fizičkih i pravnih lica, ukazujući na značaj prevencije i suzbijanja ovog krivičnog djela. U radu se posebno ističe problem vršenja ovog djela od strane organizovanih kriminalnih grupa, što dodatno otežava proces procesuiranja izvršilaca pranja novca.

Ključne riječi: *pranje novca, krivično djelo, faze, metodi*

UVOD

Sam pojam pranja novca potiče od engleske riječi „money laundering“, što znači legalizacija kapitala stečenog kriminalnom djelatnošću, odnosno finansijske transakcije radi prikrivanja stvarnog porijekla novca i drugih oblika kapitala na tržištu. Sastoji se u falsifikovanju finansijske dokumentacije i manipulacije u sistemu međubankarskih transakcija. Pranjem novca se ozbiljno narušava privredni i monetarni sistem svake

¹ master opšte bezbjednosti, s.jadranka70@gmail.com- autor, Pravni fakultet Slobomir P Univerzitet, odjeljenje Doboj.

² doktor pravnih nauka, suzanamelesic@gmail.com - koautor, Pravni fakultet Slobomir P Univerzitet, odjeljenje Doboj.

zemlje, pa ni Bosna i Hercegovina nije izuzetak. Ovo djelo vrši se u više faza te je obaveza svih organa koji učestvuju u tom procesu da rade na prevenciji i suzbijanju ovog djela.

Pranje novca predstavlja spoj između opšteg i privrednog kriminala i jedan je od bitnijih faktora organizovanog kriminala, što dodatno otežava otkrivanje i suzbijanje ovog krivičnog djela. Pranje novca možemo definisati kao vrstu imovinskog kriminala, čiji su ciljevi prikrivanje postojanja i porijekla nelegalno stečenih sredstava i to uključivanjem tih sredstava transformacijom, prebacivanjem, razmjenjivanjem, prikrivanjem namjene, mješanjem sa legalnim sredstvima ili na drugi način u legalne finansijske tokove, čime se osim porijekla nelegalno stečenih sredstava prikriva kriminalna djelatnost i ostvaruje krajnji cilj pranja novca, a to je nesmetano korišćenje prihoda od kriminalne djelatnosti i izbjegavanje kazne za izvršena krivična djela.

ELEMENTI KRIVIČNOG DJELA PRANJA NOVCA I VEZA SA ORGANIZOVANIM KRIMINALOM

Krivično djelo pranja novca poznaju sva četiri krivična zakona u Bosni i Hercegovini. Propisivanjem ovog djela pruža se zaštita privrednom i monetarnom sistemu kao i stabilnosti svake zemlje. Radnja izvršenja je na skoro istovjetan način inkriminisana u svim krivičnim zakonima. Pažnju ćemo usmjeriti na krivično zakonodavstvo Republike Srpske. Naime, pranje novca u krivičnom zakoniku Republike Srpske (Krivični zakonik Republike Srpske, 2017.) inkriminisano je članom 263. i svrstano u grupu krivičnih djela protiv privrede i platnog prometa.

Osnovni oblik djela vrši onaj ko novac ili imovinu za koje zna da su pribavljeni izvršenjem krivičnog djela propisanog zakonima Republike Srpske primi, zamjeni, drži ili raspolaže njima, koristi u privrednom ili drugom poslovanju, vrši konverziju ili njihov prijenos ili na drugi način prikrije ili pokuša prikriti njihovu prirodu, izvor, lokaciju, raspolaganje, kretanje, vlasništvo ili drugo pravo. Za ovaj oblik propisana kazna je zatvora od jedne do pet godina i novčana kazna. Objekat zaštite je finansijski sistem, a objekt napada su novac i imovina koji su pribavljeni vršenjem krivičnog djela, bilo samo učinioca ili drugog lica (Jovašević i Kokolj, 2011).

Zakonodavac je predvidio tri teža oblika koja se razlikuju po kvalifikatornim okolnostima i kazni koja je predviđena. Prvi teži je predviđen kada je izvršilac osnovnog oblika djela istovremeno i izvršilac ili saučesnik u krivičnom djelu u kojem je pribavljen novac ili imovina iz stava 1. Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora od jedne do osam godina i novčana kazna. Drugi kvalifikovani oblik postoji, ukoliko vrijednost novca ili imovinske koristi iz stava 1. i 2. ovog člana prelazi iznos 200.000 KM, za koji je zaprećena kazna zatvora od jedne do deset godina i novčana kazna. Vrijednost objekta na kome se vrši radnja krivičnog djela predstavlja kvalifikatornu okolnost (Jovašević i ostali, 2011). Ona se utvrđuje prema tržišnim uslovima u vrijeme preduzimanja radnje izvršenja.

Najteži oblik ovog krivičnog djela postoji ukoliko su prethodno navedena djela izvršena od strane više lica koja su se udružila radi vršenja pranja novca ili je pranje novca izvršeno u svrhu finansiranja terorizma (stav 4.). Za ovaj oblik propisana je kazna zatvora od tri do petnaest godina i novčana kazna. Učinilac ovog djela može biti bilo koje lice a u pogledu krivice potreban je umišljaj.

Zakonodavac je propisao i privilegovani oblik ovog krivičnog djela, ukoliko je pri izvršenju djela iz stava 1 i 2. izvršilac postupao nehatno u odnosu na okolnost da su novac ili imovinska korist pribavljeni krivičnim djelom. Propisana kazna za ovaj oblik je novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine. Posljednjim stavom propisana je mjera bezbjednosti oduzimanje predmeta, odnosno oduzeće se novac, imovinska korist, prihod, profit ili druga korist nastala iz imovinske koristi ostvarene krivičnim djelom.

Treba napomenuti da se ovo djelo najčešće vezuje za djelovanje organizovanih kriminalnih grupa, gdje profit kao osnovni cilj organizovanog kriminala potiče od prikrivanja nezakonitog porijekla novca ili imovine stečenih kriminalom. U slučajevima kada je imovinska korist stečena izvršenjem krivičnog dela, kriminalac ili organizovana kriminalna grupa, traže način da koriste stečeni novac ili imovinu tako da svojim aktivnostima ne privlače pažnju nadležnih organa. Stoga vrše čitav niz transakcija sa krajnjim ciljem da se navedeni novac ili imovina prikažu kao zakonito stečeni. Novac u ovom procesu često mijenja svoj oblik i prebacuje sa jednog na drugo mjesto. Infiltracija protivpravno stečenog profita u finansijske i bankarske tokove zemlje može itekako uticati na njenu bezbjednost.

Pranje novca kao oblik djelovanja organizovanog kriminaliteta je globalni problem koji ima povratne efekte na ekonomske, političke, bezbjednosne i socijalne strukture zemlje. Naime, ovo djelo je tipično za organizovani kriminalitet i onda kada svoj profit u legalne finansijske tokove ubacuju trgovci drogom, krijumčari oružja, reketaši ili je on proistekao iz drugih aktivnosti organizovanog kriminaliteta (Ignjatović i Škulić, 2010). Najveći broj krivičnih djela sa elementima organizovanog kriminala izvršava se upravo i isključivo sa motivom sticanja imovinske koristi, pri čemu je pranje novca derivativan oblik kriminala, tj. prateće krivično djelo kod kojeg mjere prevencije i postupci otkrivanja zahtjevaju posebnu osposobljenost, stručnost, predanost, organizovanost i koordinaciju organa koji se bave njegovim suzbijanjem (Bjelajac, 2013).

FAZE PRANJA NOVCA

Pranje novca je proces u kojem se prihodi kriminala transformišu u naizgled legitiman novac ili drugu imovinu (Duhaime, Christine, 2019). Ipak u brojnim pravnim i regulatornim sistemima, pojam pranja novca se nekad ne razlikuje od ostalih oblika finansijskog kriminala, a ponekad se generalnije koristi da označi i zloupotrebu finansijskog sistema (uključujući stvari poput vrjednosnih papira, digitalne valute, kreditnih kartica i tradicionalne valute), uključujući i finansijski terorizam, utaju poreza i izbjegavanje međunarodnih sankcija. Kako bi se postigao dojam “zakonitosti” nužno ga je ubaciti neposredno u legalni finansijski system ili indirektno preko nefinansijskog sistema, dodatno otežati otkrivanje njegovog vlasnika ili pravog izvora novca. Iz prethodno navedenog proizlazi da je pranje novca određeni proces i to vrlo kompleksan. Još godine 1991. u izvještaju Australian National Crime Authority taj se proces objašnjava kao “shema koja bi trebala obuhvaćati: čisti prihod od kriminalne djelatnosti koji je u posjedu kriminalca, čime će se manevrisati na način, da se zametne trag, odnosno izvor novca, nakon čega bi se novac trebao vratiti tom istom kriminalcu. Novac je sada “čist”, ima svoje podrijetlo i spreman je za daljnju upotrebu (FATE, 2004.).

Faza polaganja (placement) je prava faza pranja novca, odnosno stvaranja privida zakonitosti nezakonito stečenih sredstava i prikriivanja nezakonitog izvora. U ovoj se fazi sredstva (najčešće gotovina) iz

kriminalne djelatnosti ubacuju u financijski sistem ili pretvaraju u neku drugu vrstu imovine. U prvoj fazi pranja novca perači izlažu nezakonita sredstva ulaganjem u financijski, nefinancijski ili drugi alternativni sistem zbog čega je ova faza po mogućnosti detekcije prljavog novca krucijalna (Bejaković, 1997). „Virmanski način plaćanja, odnosno korišćenje instrumenata platnog prometa, zahtijeva otkrivanje i identifikaciju nalogodavca i primaoca, što kod gotovine nije slučaj, te sama priroda kriminalnih transakcija predstavlja nebrojene usitnjene iznose u gotovini (ulična prodaja droge) ili znatne iznose gotovine (naoružanje, korupcije, pljačke). Kako efektivna nije prikladna za daljnje korišćenje zbog izazivanja pažnje i sumnje, u ovoj se fazi nastoji što prije transformisati u drugi oblik, prikladniji za daljnju upotrebu“.Prepoznavanju prljavog novca posebno u korist idu i posebna lista indikatora za prepoznavanje sumnjivih i nelogičnih transakcija.

Tabela 1: Podjela indikatora

PODJELA INDIKATORA	
1. PREMA VRSTI	- indikatori koji se odnose na transakciju - indikatori koji se odnose na osobe
2. PREMA SADRŽAJU	- indikatori koji se odnose na finansijski sektor - indikatori za nefinansijski sektor -indikatori za samostalne profesije i struke

Izvor: (Izrada autora prema Cindori, 2010)

Raznovrsnost metoda i tehnika djelovanja koje uključuju protok novca kroz financijski i nefinancijski sektor, fazi polaganja daje prioritet te ističe značaj prevencije pranja novca i financiranja terorizma. S obzirom da je financijski sistem krvotok kriminala, subjekti i institucije uključene u pranje novca i finansiranje terorizma pokušavaju zloupotrijebiti upravo kretanje kapitala i pružanje finansijskih usluga, što predstavlja opasnost za stabilnost finansijskog sistema u cjelini.

Faza oplemenjivanja (layering) - U drugoj fazi perači nastoje brojnim transakcijama prikriti pravi izvor nezakonitih sredstava. Po svojoj veličini, učestalosti i složenosti, najčešće se obavljaju legitimne transakcije, sa ciljem odvajanja sredstava od nezakonitog izvora. Među glavne tehnike druge faze pranja novca spada: mijenjanje valute, krijumčarenje, poslovanje preko offshore zona, pretvaranje novca u druge oblike (čekove, mjenice, dionice ili bilo koji oblik vrijednosnih papira, kao i pretvaranje novca u materijalnu imovinu kao što su pokretnine i nekretnine), doznake sredstava, elektronsko prebacivanje novca (elektronsko bankarstvo), osnivanje shell kompanija, casina, korišćenje osiguravajućih društva, korišćenje boxoffice i rezidentne pošte, korištenje uvožno-izvoznih kompanija, manipulacije računima, manipulacije garancijama, obveznicama, vrijednosnicama, kao i falcifikovanje dokumentacije, odnosno papirnog traga novca (izvora, vlasništva, mjesta ili svrhe), (Bosanac, 2001).

U ovoj fazi pranja novca, sredstva koja su na bilo koji od navedenih načina uložena u finansijski, odnosno nefinansijski sistem ili krijumčarenje preko granice, počinju svoj put prikriivanja traga pravom izvoru. U tom cilju, finansijski sistem je najpodatniji izvor brojnih mogućnosti daljnjeg procesa pranja novca. Najčešće se koristi u obliku polaganja gotovine na jedan ili više računa, iste ili različitih osoba, a sve u cilju usitnjavanja većih iznosa novca, usmjeravanja na različite fizička ili pravna lica, te promjene njegovog oblika, odnosno valute. Prijenos novca moguć je i krijumčarenjem, odnosno fizičkim prijenosom novca preko državne granice, (Richards, 1998). Prebacivanje sredstva s računa na račun, u zemlji i inostranstvu, transformisanje iz jednog oblika u drugi odvija se prvenstveno sa ciljem otežanog praćenja njihovog izvora. U tom svijetlu, kako bi se interkontinentalna transakcija povezala s cijelim lancem perača novca, često je potrebno i nekoliko mjeseci analitičkog rada i istrage finansijsko-obavještajne jedinice ili drugih nadležnih tijela.

Faza integracije (integration) - Treća faza pranja novca obuhvaća integraciju sredstava u ekonomiju i finansijski system, u kojem slučaju je najteže detektovati čin pranja novca i samog počinioca. Nezakonika se sredstva transformišu u oblike koje je teže pratiti, ili se miješaju sa zakonitim sredstvima. Takvo postupanje prvenstveno otežava prikupljanje dokaza. Pranje novca će u trećoj fazi najčešće završiti kupnjom pokretnina i

nekretnina, vrijednosnica kao i trošenjem na luksuzna dobra (Mitisilegas, 2003). Nakon završetka treće faze teško će se vidjeti podrijetlo novca, što je posebno zanimljivo u slučaju da će takva sredstva poslužiti za početak novog, zakonskog poslovanja.

Zločin može biti uspješan samo ako se, finalno prikrivši pravi izvor nezakonskih sredstava. Međutim, završenim ciklusom pranja novca kriminalna aktivnost ne prestaje, već se nastavlja širiti, jer se „oprana“ sredstva vrlo često reinvestiraju u novi, zakonski posao. Osim što dilerima droge, teroristima, trgovcima oružjem i drugim kriminalcima pruža podršku prilikom provođenja nezakonitih aktivnosti, pranje novca potiče i daljnje djelovanje što na kraju ima i negativne socijalne posljedice. Vrlo često se proces pranja novca ne odvija samo na prostoru jedne zemlje odnosno unutar njenog financijskog sistema, već se širi i na nekoliko zemalja tokom čega mijenja svoj oblik. To je razumljivo s obzirom na napredak tehnologije, te na brzinu i jednostavnost obavljanja transakcija. Samim time, novi pojavni oblici pranja novca povezani su s elektronskim poslovanjem i transakcijama koje se realizuju putem korespodentnih računa, kreditnih kartica, Internet bankarstva, smart kartica i sl.

Međutim, sofisticiranost, inventivnost i maštovitost različitih oblika pranja novca, obuhvaća i usluge raznih finansijskih stručnjaka (poreznih savjetnika), brokera, investicijskih kuća, konzultanata i odvjetnika. Novac se obično nastoji transferisati iz zemlje podrijetla, putem plaćanja robe i usluga. Naknadno se uključuje u system međunarodnih plaćanja, te se nastoji u što većem broju transakcija prikriti njegov izvor. Nakon provedenog ciklusa pranja ponovno se vraća u zemlju podrijetla. Faze polaganja, oplemenjivanja i integracije predstavljaju idealni primjer procesa pranja novca. Međutim, u praksi se faze često preklapaju, zakonito stečeni novac u svim se fazama miješa s prljavim novcem, ponekad se pokoja faza preskače, a neke ponavljaju, ovisno o odabranom modusu djelovanja, količini „prljavog novca“ i postavljenoj legislativi.

U tom smislu Ketrin Oswald izlaže još nekoliko modela pranja novca:

a) dvofazni model – razlikuje pranje novca koji u prvoj fazi proizlazi neposredno iz nezakonite radnje, dok su za drugu fazu značajne srednjeročne i dugoročne radnje „legalizovanja“ opranog novca i uključivanja u finansijski sistem, sa svrhom ponovnog pranja,

- b) „kružno pranje“ – kompleksniji sistem koji obuhvaća devet faza pranja novca,
- c) model „četiri sektora“ – u kojem svaki sektor sadrži proces pranja novca,
- d) teleološki model – temelji se na različitim ciljevima pranja novca (npr. integraciji, investicijama, poreznoj utaji, financiranju organizovanog kriminala i sl.) - (Mitsilegas, 2003).

METODOLOGIJA PRANJA NOVCA

Skladno definiciji pranja novca postoji različita metodologija koja se odnosi na metodologiju kod pravnih lica i privatnih lica. Modaliteti pranja novca razlikuju se ovisno o količini novca koja se želi oprati, zakonodavstvu, privredi i finansijskom tržištu, izabranom načinu djelovanja i samim fazama procesa pranja novca kroz koje novac prolazi. U posljednje vrijeme je uz problematiku pranja novca vrlo često vezano i pitanje sprečavanja finansiranja terorizma, za koje je također indikativan elektronski prijenos novca, djelovanje neprofitabilnih organizacija, društava za osiguranje i sl. kao i cijeli nefinancijski sektor (slobodne profesije i struke).

Tipologija kod pravnih lica

Modus djelovanja pranja novca putem pravnih lica šireg je obima od djelovanja fizičkih lica, međutim, izdvojene metode najčešće se koriste u međunarodnom kontekstu: offshore zone, nerezidentni računi, fiktivni ugovori i ispisivanje fiktivnih računa, ulaganje gotovine u finansijski sistem, front ili shell društva, neke od njih ćemo obraditi u radu.

Offshore zone su vrlo često na prvom mjestu po jačini indicija za sumnju na pranje novca, s obzirom na učestalost transakcija i veličinu transfera. Radi se o područjima koja po definiciji imaju vrlo liberalno postavljenu legislativu u pogledu poslovanja i otvaranja banaka i kompanija, gdje je vrlo mali postotak poreznih obaveza, a vrlo izražena i jaka bankarska tajna. Glavna karakteristika offshore zona obuhvaća unos robe ili novca, kao i osnivanje preduzeća nerezidenata. Anonimnost finansijskih transakcija koje posljedično slijede posebno pogoduju nezakonitim aktivnostima kao što su pranje novca, finansiranje terorizma, utaja poreza, prevare i sl. Iskorištavanje finansijskih pogodnosti, offshore zona imaju daljnje negativne posljedice i na međunarodni finansijski sistem, ali i na

samu državu koja takve pogodnosti nudi. Zapravo se radi o, istorijski gledano, siromašnim državama koje su tek od 1950. prisutne na svjetskom finansijskom tržištu.

Ukratko, offshore zone nude prednosti po pitanju investicija, elektronskog bankarstva, međunarodne trgovine, zaštite vlasništva kao i povjerljivost podataka o bankovnom računu. Posebno je zanimljiva povjerljivost podataka o prometu na bankovnom računu, jer se za dostavu traženih podataka najčešće pronalaze razne zapreke, zahtjevi ili ograničenja. Značaj offshore zona, prvenstveno je, namjera izbjegavanja porezne obaveze. Jedan od načina zakonskog izbjegavanja plaćanja poreza na dobit, moguć je putem transfernih cijena kojima se dobit premješta u državu s povoljnijim poteznim tretmanom. Djelomično iz istih razloga, offshore zone su vrlo pogodne i za pranje novca (i to pranja novca od mnogobrojnih nelegalnih aktivnosti kao što je porezna utaja, trgovina oružjem, prodaja droge, prostitucija i dr.) uz prednosti stroge bankarske tajne, malobrojnih ograničenja u poslovanju s inozemstvom, teritorijalno pozicioniranje u blizini tranzitnih puteva droge i sl. Offshore zone imaju različite statuse, neke su u potpunosti transparentne, druge su samo porezna oaza, a najpopularnije i obavještajnim jedinicama nejkritičnije su svakako one netransparentne u kojima je načelo anonimnosti glavno obilježje.

U skladu s Preporukama međunarodne zajednice (FATF – NCCT criteria), s početkom novog tisućljeća netransparentne zemlje našle su se na tzv. listi nekooperativnih država: CookIslands, Egipat, Grenada, Guatemala, Indonezija, Mynamar, Stavač Vincent i Grenadine, Nauru, Nigerija, Filipini i Ukrajina. Kako status nekooperativne države donosi negativan publicitet, odvlači stranke, a samim time i kapital, do 2006. je većina zemalja uskladila svoje zakonodavstvo čime je dokazala mogućnost i spremnost na suzbijanje pranja novca i financiranja terorizma. Posljednja s liste nekooperativnih zemalja 2006. je skinuta Nigerija (Klasens, 2006). Status nekooperativne države donosi samo negativne posljedice, smanjen je broj ulagača u te države, smanjen broj izravnih stranih investicija te smanjenje kapitala. Nasuprot negativnim mogućnostima koje offshore zone nude postoji i niz prednosti. Offshore zone posluju u velikoj mjeri u finansijskom svijetu pa tako razne evropske države uključujući i Bosnu i Hercegovinu posluju s njima preko svojih offshor podružnica, offshore kompanija kćeri i preko fondova.

Bez obzira na činjenicu da su određene offshore zone danas potpuno transparentne, neke su samo porezne oaze, dok su druge vrlo netransparentne, nekomunikativne i teško dostižne. Anonimnost kao osnovna karakteristika i prepreka sprječavanju pranja novca i nadalje predstavlja problem. Nastojanja i tragovi mogućeg rješenja mogu se nazrijeti kroz International Monetary Fund - Program procjene rizika i tehničke pomoći s ciljem unapređenja nadzornih standarda offshore zona.

Kako ipak offshore zone predstavljaju idealna mjesta za međunarodne transakcije pranja novca, međunarodna zajednica nastoji brojnim mjerama, instrumentima, konvencijama i političkim utjecajima djelovati na njihovo usklađivanje, putem Ujedinjenih Naroda (svjetski program protiv pranja novca - GPML), Vijeća Europe (poseban Odbor Moneyvala), Grupe za financijsku akciju razvijenih zemalja svijeta (FATF), Offshore grupe bankarskih kontrolora i Grupe za financijsku akciju karipskih zemalja (CATF). Naročito Egmont grupa, kao svjetsko udruženje financijskih obavještajnih jedinica, vrši stalni pritisak na offshore zone u smislu njihove veće kooperativnosti i približavanja svjetskim standardima razmjene podataka o strankama i transakcijama.

Nerezidentni računi -Još jedan od značajnih indikatora za sumnju na pranje novca, iako ne toliko indikativan kao offshore zone zbog toga što predstavlja prepoznatljiv, moderan i široko korišten način poslovanja savremenog bankarstva, zasigurno su nerezidentni računi. Nerezidentni računi su često u vrlo bliskoj vezi s offshore zonama jer se transakcije odvijaju preko otvorenih nerezidentnih računa offshore zona, u državama koje su pogodne radi blizine, razvijenih bankarskih sistema i ustaljenih kanala komunikacija. Slijedi vrlo jednostavan način transfera: kompanija offshore s otvorenim nerezidentnim računom u drugoj državi ispostavlja fakturu koja se legalno plaća preko domaćih banaka na navedeni račun, te se tako transferisana sredstva neometano koriste za lične potrebe, ubacuju u ponovni reprodukcijski ciklus kriminalne aktivnosti ili pokušavaju legalizovati (oprati) u obliku investicijskih sredstava namijenjenih za ulaganje u domaću privrteđu i infrastrukturu.

Fiktivni ugovori i ispostavljanje fiktivnih računa -Kao jedna od čestih javlja se kreiranje fiktivnih ugovora i po takvoj "pravnoj osnovi" ispostavljanje fiktivnih računa. Ovo područje se dijeli na dvije cjeline:

- ispostavljanje potpuno fiktivnih računa za uglavnom, usluge koje se ne mogu i neće izvršiti niti su izvršene (consulting, istraživanje tržišta, i sl., uglavnom većina nerobnih plaćanja) i

- ispostavljanje faktura sa većim ili manjim iznosima od stvarne (tzv. podfakturisanje i prefakturisanje) za robu ili manjim dijelom usluge.

Sklapanje fiktivnih ugovora ili ispostavljanje fiktivnih računa jedan je od „klasičnih“ načina pranja novca prilikom kojeg će osoba ili kompanija, osnovati kompaniju ili podružnicu u zemlji iz koje nezakoniti prihod dolazi, ili u koju se novac unosi i stavlja u promet. Ukoliko se doista provede kupoprodaja robe ili usluge, uplatit će se određeni iznos novca na račun kompanije, ali uvećan s obzirom na stvarnu vrijednost robe ili usluge. U ovom je slučaju razlika između stvarne vrijednosti robe ili usluga i uplaćenog iznosa na račun kompanije, zapravo iznos opranog novca.

Posebnu vrstu pranja novca predstavlja plaćanje na temelju potpuno lažnih faktura pri čemu, za razliku od podfakturisanja ili prefakturisanja, cijeli iznos uplaćenog novca obuhvaća oprani novac. Kako plaćanje robe na temelju lažnih faktura neizostavno zahtjeva papirnati trag prelaska državne granice i ostale evidencije o stvarnom postojanju robe i njezinoj prodaji, češće će se koristiti izloženi način pranja novca za obavljene usluge jer je vrlo teško procijeniti njihovu stvarnu vrijednost (npr. konzultantske usluge). (Masnjak, 2000).

Ulaganje gotovine u financijski sistem - Korišćenje platnog sistema u zemlji takođe, se pojavljuje kao jedan od oblika i načina pranja novca. Naime, kao četvrta tehnika pranja novca pojavljuje se ulaganje gotovine u financijski sistem, na žiro-račune trgovačkih društava, u vidu pozajmica svih vrsta, kreditnih odnosa između djelatnika i partnera trgovačkih društava, polaganja fiktivnog dnevnog pazara, kao i transakcije s računa pravnih lica na račune fizičkih lica i obrnuto.

Praksa pokazuje da je ovo „školski primjer“ provođenja prve faze procesa pranja novca, a to je faza polaganja prljavog novca u legalan financijski sustav, s ciljem prikrivanja njegovog nezakonitog izvora. I ovaj se način pranja novca može svrstati u klasične metode zbog toga što moderni načini pranja novca obuhvaćaju ulaganje u nefinancijski sektor, oslanjanje na modernu tehnologiju, elektronsko bankarstvo i investicijske fondove. Međutim, nije nemoguće da se ovi modusi pojavljuju i zajedno, povezani u jedan interaktivni proces pranja novca, uključujući brojne

tehnike pranja i različite vremenske periode.

„Front“ i „shell“ kompanije- Iako u terminima “front” ili “shell” postoje razlike jer „shell kompanije“ predstavljaju lažne kompanije koje služe prikrivanju sredstava pranja novca, dok “front kompanije” obavljaju legalne poslovne aktivnosti radi prikrivanja pranja novca, zajednička im je karakteristika obavljanje zakonskih poslova, a osnovna uloga paravan za protok novca na putu prikrivanja njegovog nezakonitog izvora. U ovoj se ulozi može naći bilo koja kompanija pogodna za „transport“ prljavog novca, bez obzira na veličinu: restorani, putničke agencije (Richards, 1998), društva za osiguranje, casina, mjenjačnice i sl. Uloga im može biti različita, ovisno o tome osnivaju li se u zemlji ili inostranstvu (npr. u offshore zoni), a pogodne su kako u fazi oplemenjivanja sredstava tako i u fazi integracije u legalni sistem (Gilmore, 2004). Iz sadržaja uloge koja proizlazi nakon provedenog ciklusa pranja novca, vidljive su njene prednosti nad klasičnim načinima pranja novca.

Značajno je to što ne privlači pažnju edukovanih službenika bankarskog i nebankarskog sektora, zbog čega se izlaže manjem riziku sumnje i otkrivanja. Svakako će se povremeni, manji iznosi gotovog novca lakše utopiti u redovno poslovanje kompanije kojoj se poslovanje gotovim novcem podrazumijeva, nego izlaganje prljavog novca u finansijski ili nefinansijski sistem “bez pokrića”. Situacija se dodatno komplikuje ukoliko se nezakonito stečeni prihod unosi u offshore zonu u kojoj se nalazi “front” ili “shell” kompanija, bez obzira bavi li se ona zakonskim poslovanjem i na taj način prikriva nezakonsku aktivnost lica koja pere novac ili postoji isključivo za protok prljavog novca na ime npr. konsultantskih usluga. Moguća je i kombinovana uloga, odnosno osnivanje kompanije kojoj je osnovna djelatnost npr. kupoprodaja nekretnina, a zapravo kupuje nekretnine za pravog vlasnika nezakonito stečenih sredstava, sakrivenog iza nekoliko fizičkih ili pravnih lica (Masnjak, 2000).

Posljedica izložene metodologije pranja novca pravnih lica ogleda se u direktnoj šteti za finansijski sistem zemlje radi umanjivanja ili potpunog izbjegavanja poreskih obaveza, dovođenja trgovačkih društava u stečaj i nezakonitog odljeva sredstava (devizne efektivne u inostranstvo). U slučaju finansijskih institucija evidentna je direktna šteta za štediša i komitente banaka i drugih institucija. Šire promatrajući, posljedice se osjećaju i na proračunskim stavkama. Svakako se ne smije zanemariti niti

priljev prljavog novca međunarodnog organizovanog kriminala i njegovo ubacivanje u domaći finansijski sistem, što za posljedicu ima uništavanje finansijskog sistema, finansijske stabilnosti i kredibiliteta zemlje u cjelini.

Tipologija kod fizičkih lica

Osim razvijenih metoda i tehnika pranja novca pravnih lica u praksi se nerijetko susreću i pojavnici oblici pranja novca fizičkih lica, rezidenata i nerezidenata. Iako sama bit pranja novca najčešće sadržava „bezbrojne, najrazličitije, složene, tajanstvene“ (Gilmore, 2004) metode i tehnike pranja novca, perači imaju uvijek isti cilj: „pokrivanje pravog vlasništva ili izvora nezakonito stečenih sredstava, zadržavanje kontrole nad procesom pranja novca i potrebu za promjenom oblika nezakonitih sredstava koji su predmet pranja“.

Uz veliki broj raznovrsnih mogućnosti pranja novca od strane fizičkih lica, izdvojene su i obrađene samo najčešće metode i tehnike, kao i one koje se najčešće koriste, a to su: neuobičajeno veliki polozi gotovine, doznake iz inostranstva, mjenjački poslovi, korišćenje kreditne linije i krijumčarenje novca (Jovanović, 2016). Kao što je ranije spomenuto glavni cilj postupka pranja novca je skrivanje njegovog nezakonitog izvora te je takvo pranje novca putem fizičkih lica, ne toliko često kao pranje novca putem pravnih lica.

Krijumčarenje novca - Jedna od najstarijih i najjednostavnijih tehnika pranja novca je krijumčarenje novca. Javlja se na samom početku procesa pranja novca, čime se direktno prekida vidljiva veza između novca, vlasnika i nezakonitog izvora. S jedne se strane može reći da je najefikasnija jer za sobom ne ostavlja pisani trag, ali i najrizičnija, posebno za lica koje ga fizički prenosi preko državne granice. Nezakonito stečena sredstva najčešće se prenose: (1) u svežnjevima novčanica putem paklića, (2) istim putevima kao i droga (kamionom, vazduhoplovom, brodom) ili (3) promjenom gotovine u neki drugi vrijednosni papir na donosioca, (ček) (Richards, 1998). Nezakonska sredstva se najčešće prenose u stranu zemlju koja ima stroge zakone o tajnosti bankovnih računa, ili u offshore zone zbog lakog kupovanja ili osnivanja kompanije, kupnje dionica i vrijednosnih papira, osnivanja banaka ili drugih načina manipulacije sredstvima.

Za usluge dugotrajnijeg pranja novca mogu poslužiti sredstva investirana u kompanije, turističke objekte ili casina. Ukoliko je ciklus pranja novca završen, novac će se vratiti najčešće putem korespondentnog

bankarstva u zemlju njihova podrijetla, skladno međunarodnom platnom prometu. Krijumčarenju novca posebno pogoduju offshore zone u koje se prenosi novac, razlog tome je što su one uveliko privlačne za otvaranje novih kompanija te za kupnju dionica ili vrijednosnih hartija.

Transakcije gotovim novcem - Iako je moderna tehnologija uzela maha i svakodnevno plasira na tržište nove tehnike prenosa novca, većina država osnove preventivne strategije vezane za problem pranja novca još uvijek temelji na gotovinskim transakcijama. U tom se svijetu obaveznom propisuje prijava redovnih i povezanih gotovinskih transakcija do zakonom propisanog ograničenja, čime se transakcijama gotovim novcem još uvijek priznaje njihova učestalost i važnost prilikom analitičke obrade za primljenih podataka o transakcijama i osobama.

Neuobičajeno veliki polozi gotovine - kao tipologija pranja novca kod fizičkih lica, odnose se na pologe gotovine na račune svih vrsta, a odstupaju od standardnog prometa po računu stranke. Predstavljaju znatne stavke i nemaju pokrića u zakonskom poslovanju i dohodcima stranke. Većina transakcija ovog tipa nema logičan slijed, analizirajući privredne i ekonomske kriterijume.

Ova metoda pranja novca već samim imenom otkriva da se radi o gotovinskim položima, odnosno o gotovinskim transakcijama. Međutim, kako pojam „neuobičajeno“ (visoki iznosi) varira od stranke do stranke, a veže se uz poslovnu pozadinu, često se radi o sumnjivim ili nelogičnim transakcijama koje po svojoj prirodi ne dosežu zakonom postavljeni limit za gotovinske transakcije, a imaju karakter sumnjivosti. Za prepoznavanje ovog oblika sumnjivih transakcija važna je obučenost djelatnika finansijskih i nefinansijskih institucija, koji će uz indikatore za prepoznavanje sumnjivih transakcija i poznavanje poslovanja stranke moći razlučiti radi li se doista o nezakonitom poslovanju.

Za prepoznavanje pranja novca putem gotovinskih pologa većih iznosa značajna je odredba člana 8. Treće Direktive (Direktiva EU, 2015/848), koja insistira na provođenju dubinske analize stranke (što obuhvata prikupljanje informacija o svrsi i predviđenoj prirodi poslovnog odnosa te stalno praćenje poslovnog odnosa), kao podloge za donošenje utemeljenih razloga za sumnju na pranje novca. Za prepoznavanje pranja novca putem gotovinskih pologa važno je provođenje dubinske analize stranke što obuhvata prikupljanje informacija o namjeni i prirodi poslovnih odnosa.

Povezane transakcije -Neuobičajeni ili veliki polozi gotovine lako plijene pažnju službenika i otvaraju daljnje mogućnosti brze detekcije procesa pranja novca zbog čega se češće koriste tzv. „povezane transakcije“. Radi se o razbijanju većeg iznosa novca na nekoliko manjih iznosa (kako bi se izbjegao limit prijave gotovinskih transakcija) zbog toga što polozi manjih iznosa gotovine naizgled ostavljaju dojam izbora dobre tehnike pranja novca. Član 20., Treće Direktive obuhvata i ovu vrst transakcija. U skladu sa tim zahtijeva se posebna pažnja bilo kakvoj aktivnosti prilikom koje postoji vrlo velika vjerovatnoća da je povezana s pranjem novca ili financiranjem terorizma. Nadalje, upozorava posebno, na složene i neobično velike transakcije i sve neobične uzorke transakcija koje nemaju očitu privrednu ili vidljivu zakonsku svrhu.

Razbijanje transakcije na manje iznose i tvorenja „povezanih transakcija“, u svrhu izbjegavanja limita postavljenog zakonskim odredbama, u engleskoj se literaturi naziva „structuring“. Isti termin, u prijevodu „konstrukcija“, koristi i Heršak u smislu velike finansijske operacije koja se razbija u niz malih operacija s malim količinama novca (Haršak, 1993). Korisna je definicija istog termina koju nudi Richards: „osoba izgrađuje transakciju ukoliko, djelujući samostalno ili u zajedno s drugima ili u korist drugih osoba, provodi ili nastoji provesti jednu ili više transakcija u novcu, bilo kojeg iznosa, u jednoj ili više finansijskih institucija, u jednom ili više dana, na bilo koji način, a u svrhu izbjegavanja zahtjeva za izvještavanjem...“ (Richards, 1998). Ukoliko se na ovaj način definiše termin „structuring“, korisno je i indikatorima sumnjivih transakcija utemeljiti prepoznavanje jednog dijela povezanih transakcija koje su same po sebi elastično postavljene zbog kompleksne prirode provođenja i nemogućnosti strogo ograničenja zakonskim odredbama.

Doznake iz inostranstva - Vezano za doznake iz inostranstva kao indikatora sumnjivih transakcija (ZSPN BiH; 2016).zanimljive su one koje dolaze na račune rezidenata, a posebno u korist nerezidenata, doznake u velikim iznosima, iz offshore zona i one koje nemaju opravdanja, gledano prema prometu po računu ili po kreditnoj sposobnosti stranke. Izuzetak od navedenog su redovni mjesečni priljevi iz inostranstva na devizne račune domaćih fizičkih lica, koji potiču od penzija (mirovina) ostvarenih u inostranstvu, renti, plata pomoraca koji plove na stranim brodovima, plata radnika, domaćih pravnih lica koje izvode investicione radove u

inostranstvu (za dio plate u stranoj valuti), zbog toga što se radi o redovnim primanjima, istom uplatiocu i primaocu, često nepromijenjenog iznosa.

Međutim i u ovim slučajevima one mogu biti zanimljive ukoliko se radi o transakcijama koje po svom karakteru odstupaju od uobičajenih (dva ili više priljeva u istom mjesecu, dva ili više priljeva koji se uplaćuju na različite devizne račune istog fizičkog lica, nepoznati nalogodavac doznake i sl.) čime indikuju na provođenje nelogičnih aktivnosti ili jasnu sumnju pranja novca ili finansiranja terorizma.

Mjenjački poslovi - Zbog toga što su uključene u široku lepezu novčanih transakcija, djelatnost mjenjačnica u razvijenim zemljama predmetom je strože zakonodavne regulative. Naime, mjenjački se poslovi obilato koriste za prikrivanje traga prljavom novcu, posebno novcu od prodaje droge (koji je najčešće u malim apoenima i različitim valuta), kako u svijetu tako i u BiH. Isto kao i kod casina, postoji opasnost da se mjenjačnice ne koriste za pranje novca posrednim putem, kupoprodajom strane valute, već posredno. Osnivanjem mjenjačnice s nekoliko podružnica proces pranja novca će se odvijati u potpunosti i pod neposrednim, punim nadzorom kriminalnog miljea. Iz istog razloga većina zakonodavstva u svijetu zahtjeva licenciranje mjenjačnica i njihov budan nadzor.

U Republici Srpskoj na snazi je "Zakon o mjerama bezbjednosti u poslovanju gotovim novcem i drugim vrijednostima" ,sam nadzor nad mjenjačnicama sprovode ovlaštena službena lica Ministarstva unutrašnjih poslova RS, na osnovu člana 14. pomenutog Zakona (Zakon o mjerama bezbjednosti u poslovanju gotovim novcem i drugim vrijednostima, 2015).

Korišćenje kreditne linije - Posmatranjem kreditne linije, kao još jednog od brojnih načina pranja novca, bitno je napomenuti da postoji osnovna razlika između korišćenja postojeće kreditne linije za povrat nezakonito stečenih sredstava i, sasvim suprotno, podizanja kredita od kojeg će se sredstva plasirati u nezakonite svrhe. U prvom redu podizanje kredita, bez obzira na iznos i krajnji cilj njegovih sredstava, nije predmet indikatora za prepoznavanje sumnjivih transakcija zbog poznatog izvora novca. Druga je situacijau kojoj se postojeća otvorena kreditna linija koristi za povrat sredstava prije isteka ugovorenog roka. U tom se slučaju

nezakonito stečenim novcem vraća netom uzeti kredit prilikom čega je evidentno pretvaranje prljavog novca u prividno zakonit. Postiže se krajnji cilj, procesa pranja novca i osigurava potpuno legalna dokumentacija porijekla novca.

Povrat kredita prije ugovorenog roka, uz prethodni transfer sredstava između, banke matice i kćeri, modelom vraćanja kredita depozitom ili depozita kreditom, jedan je od mogućih načina pranja novca. Banka matica iz inostranstva odobrava kredite i depozite bankama kćeri u dugoj državi koji se kontinuirano vraćaju novim zaduživanjima. Svrha povlačenja novih kredita ili depozita je navodna povoljna ročnost kredita koja je po stvarnom stanju nerijetko samo tri mjeseca duža od prijevremeno otplaćenog kredita. Konačno, cijena kredita je zapravo identična cijeni depozita, što potvrđuje da transakcije nemaju ekonomski opravdan i logičan cilj. Navedene metode i tehnike pranja novca predstavljaju samo teorijski model jer praksa svakodnevno donosi nove moduse djelovanja, dok se postojeći vrlo često i isprepliću.

Iako izložene mogućnosti pranja novca mogu i pojedinačno ukazivati na pranje novca ili financiranje terorizma, sam pojam sumnjive transakcije zahtijeva i obrazloženje njegove suštine. Iz tog su razloga obaveznici dužni svaku prijavu sumnjive ili nelogične transakcije potkrijepiti obrazloženjem nezakonitosti obavljenih transakcija te transakcija koje nisu u skladu s djelatnošću pravnog lica uobičajenim poslovanjem stranke, odnosno nisu pravno ili ekonomsko logične i opravdane (Reuter, Truman. 2004.). Ova tehnika pranja novca najefikasnija je jer se na najlakši način postiže krajnji cilj procesa pranja novca.

ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina je ispunila zahtjeve Evropske unije o poštovanju kriterijuma sprečavanju pranja novca novca te je stoga skinuta sa EU popisa trećih zemalja sa visokim rizikom za pranje novca. Veliki iskorak je postavljen usvajanjem krovnog zakona na nivou BiH Zakona o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti. Možemo reći da je pranje novca proces koji prolazi više faza poput faze polaganja, prikrivanja i integracije i postoji obaveza svih organa koji učestvuju u tom procesu na poštovanje zakonskih procedura. Razni su načini i modaliteti pranja

novca i razlikuju se kod fizičkih i pravnih lica.

Uz veliki broj raznovrsnih mogućnosti pranja novca od strane fizičkih osoba, izdvojene su one koje se najčešće koriste, a to su: neuobičajeno veliki polози gotovine, doznake iz inostranstva, mjenjački poslovi, korišćenje kreditne linije i krijumčarenje novca. Modus djelovanja pranja novca putem pravnih lica šireg je obima od djelovanja fizičkih lica, one koje se najčešće koriste u međunarodnom kontekstu su: offshore zone, nerezidentni računi, fiktivni ugovori i ispisivanje fiktivnih računa, ulaganje gotovine u finansijski sistem, front ili shell društva.

U cilju prevencije smatramo da je potrebna kontinuirana saradnja svih organa koji učestvuju u ovom procesu, te češće provjere porijekla novca.

LITERATURA

1. Bosanac, N. (2001). *Organizirani kriminalitet s posebnim osvrtom na pojmovno određenje, pojavnost i normativno reguliranje pranja novca*, Hrvatska pravna revija 1.
2. Bjelacaj, Ž. (2013). *Organizovani kriminalitet, imperija zla*. Novi Sad: Univerzitet Privredna akademija, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe.
3. Direktiva Eu 2015/849 Europskog parlamenta i Vijeća od svibnja 2015 o sprečavanju korištenja finansijskog sustava u svrhu pranja novca ili finansiranja terorizma o izmjeni uredbe EU br. 648/2012 Europskog parlamenta i Vijeća te o stavljanju izvan snage Direktive 2005/60 Evropskog parlamenta i Vijeća i Direktiva Komisije 2006/70 EZ Tekst važi za EGP.
4. Duhaime, Christine. „*What is Money Laundering?* Duhaime’s Financial Crime and Ant-Money Laundering Law, <http://antymoneylaunderinglaw.com/aml-law-in-canada/what-is-money-laundering>. – pristupljeno: 12 March 2019.
5. Glimore, W., C. (2004). *Dirty Money: The Evolution of International Measures to Counter Money Laundering And the Financing of Terrorism*, Council of Europe.
6. Heršak, G. (1993). *Pranje novca i policija*, Policija i sigurnost – 2.

7. Ignjatović, Đ., Škulić, M. (2011). *Organizovani kriminalitet*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
8. Jovanović, M. (2016). *Pranje novca - ekonomija kriminaliteta, organizovani kriminalitet i korupcija*. Zbornik srpskog udruženja za KP, Kopaonik.
9. Jovašević, D., Kokolj, M. (2011). *Krivično pravo Republike Srpske*. Bijeljina: Univerzitet Sinergija.
10. Klasens, R. (2006). *Sprečavanje pranja novca* (prevela S. Raičević), Beograd: Udruženje bankara Srbije.
11. Krivični zakonik Republike Srpske, Službeni glasnik RS, br. 64/17 i 104/2018 odluka US.
12. Mitsilegas, V. (2003). *Money Laundering Counter-Measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance Versus Fundamental Legal Principles* (European Business Law and Practice).
13. Masnjak, B. (2000). *Metode i tehnike pranja novca*. Računovodstvo i finansije 46 (2000), 10; Preuzeto iz International Narcotics Control Strategy Report, Washington, DC, US Department of State, 1988.
14. Mitsilegas, V. (2003). *Money Laundering Counter-Measures in the European Union: A New Paradigm of Security Governance Versus Fundamental Legal Principles* (European Business Law and Practice), Kluwer Law International, The Hague, Netherlands.
15. Pejaković, P. (1997). *Pranje novca*. Finansijcka praksa 21 (1997), 3.
16. Reuter, P., Truman E. M. (2004) *Chasing Dirty Money: Progress on Anti-Money Laundering*. Washington: Peterson Institute.
17. Richards, J. (1998). *Transnational Criminal Organizations, Cybercrime, and Money Laundering: A Handbook for Law Enforcement Officers, Auditors and Financial Investigators*, Florida: CRC Press LLC.
18. Zakon o mjerama bezbjednosti u poslovanju gotovim novcem i drugim vrijednostima“, Vlada RS, Banja Luka, april, 2015 g.
19. Zakon o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorističkih aktivnosti, Službeni glasnik BiH 46/16.

Zaprimljeno: 21.9.2021.

Prihvaćeno: 14.2.2022.